

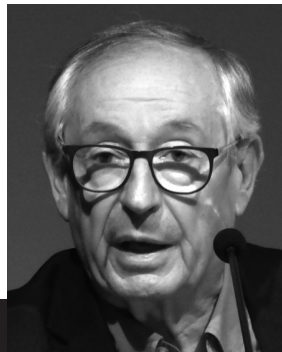

EL “MANUAL DIGEST”: D'ANTON FITER I ROSSELL A NOSALTRES

· 23 d'octubre del 2023 a les 8 del vespre
· Sala d'actes del Centre Cultural La Llacuna, Andorra la Vella

Joan Massa i Sarrado

Filòsof, professor, ex-secretari del Copríncep Episcopal i president de la secció Acadèmica de la SAC

▲ CURRÍCULUM

*Família: nascut a Tírvia, a casa Pelafó, al Pallars Sobirà, el 17 de març de 1947. Fill únic de Joan Massa i Soliva, fuster, de casa Girvàs d'El Compte, a Gerri de la Sal, i de Maria Sarrado i Farré, mestressa, de casa Pelafó de Tírvia.

1950: la família es trasllada a viure i treballar a Esterri d'Àneu, a les obres hidroelèctriques de l'Alt Àneu. Al 1962 els seus pares es varen traslladar a La Seu d'Urgell.

1978: matrimoni amb Xuni Miñambres i Rebés. Dos fills: Aran, nascuda l'any 1980 i Joan, l'any 1983. Dos néts: Pau, de l'any 2011 i Roc, del 2013.

*Estudis: 1) 1958-1967: batxillerat, filosofia i teologia al seminari de La Seu d'Urgell.

2) 1967-1971: llicenciatura a la facultat de teologia de la Universitat de Salamanca.

3) 1972-1974: estudis de doctorat a la Universitat de Munic.

4) 1974-1976: llicenciatura en filosofia i lletres a la Universitat de Salamanca.

5) 1986-1994: llicenciatura en dret a la Universitat de Barcelona.

*Treball: 1) 1976-2013 al Principat d'Andorra, fins a la jubilació:

-de 1976 a 1984: a l'Assessoria Pedagògica i als Arxius del Consell General, i alhora professor de filosofia al Col·legi Sant Ermengol.

-de 1978 al 2013: als Serveis del Copríncep Episcopal com a Secretari general.

2) 2006-2010: Primer Síndic de Greuges de l'Ajuntament de La Seu d'Urgell.

3) 2013-2023: Membre del Comitè Nacional de Bioètica d'Andorra.

*Distincions: -- El 6 de desembre de 1989 rebé la “Encomienda de la Orden de Isabel la Católica”, atorgada pel Rei d'Espanya Joan Carles I.

--L'octubre del 2012 rebé el “Premi de l'Àgora Cultural” del Principat d'Andorra.

--El 15 de gener de 2013 rebé la Creu “Pro Ecclesia et Pontifice”, atorgada pel Sant Pare Benet XVI.

· Membre de la Secció Acadèmica del Coneixement de la SAC (2019) i president des del 2023.

Vull fer una petita introducció, benvolgut lector, abans d'iniciar la lectura d'aquesta xerrada. Dic xerrada i no conferència, ja que així fou. No la duia escrita, per tant, sense cap esquema, ni apunt, ni esborrany. Solament alguna nota per llegir puntualment. En conclusió, el text que segueix és una transcripció. S'ha escrit el text a partir del seu enregistrament en *àudio*. Fou una natural reflexió a *capella*.

Gràcies, Àngels, per les paraules i per aquesta biografia que has llegit.

Benvinguts. Benvolguts amics i amigues.

1. El *Manual Digest* i jo

Què us diré, jo, del *Manual Digest* que no conegueu? Us diria que me'l sé de memòria. Sí que és veritat que la Societat Andorrana de Ciències em van dir que enguany –això fa dies que m'ho vàreu dir– farà 275 anys de la seva mort. Si precisem, segurament Fiter i Rossell va morir dijous o divendres d'aquesta setmana. Va morir a Barcelona fa 275 anys. L'únic que en sabem segur és que està enterrat a la catedral de Barcelona. Als llibres de la catedral es diu que hi està enterrat el dia 28 d'octubre del 1748. No sabem per què a Barcelona, o de què va morir. El que sí que és cert és que està enterrat allí.

Faré un parèntesi breu.

Molts ja ho sabeu, jo vaig venir a Andorra a treballar l'any 1976. En la meua vida, jo anava per capellà. Són aquelles coses normals, fill únic al Pallars. Del Pallars vaig anar al seminari de la Seu. Sort n'he tingut sempre. Si no hagués anat al seminari, segurament els meus pares no m'haurien pogut pagar els estudis. Vaig fer la primària a Esterri d'Àneu, que era on el meu pare treballava als salts de les hidroelèctriques, llavors de la Catalana i de l'HeCSA. El capellà del poble va dir "aquest nen sembla una mica espavilat, cap al seminari". Era fill únic, el meu pare no en volia sentir parlar. La meua mare sí, ella era molt creient, el meu pare no. Encara no he pogut esbrinar avui per què mon pare no era creient. Era agnòstic, però sense estudis.

Vaig al seminari de la Seu. Del seminari de la Seu salto cap a Salamanca a estudiar teologia. Això ho tenia ben clar. En acabar em diuen que he d'anar a fer la tesi doctoral. Vaig a Munic a fer la tesi doctoral, just quan aquell estiu hi hagué l'atemptat –tornem a estar una altra vegada amb el tema– contra els atletes jueus dels Jocs Olímpics. A mi em van avisar: "Vigila que ets fosc de cabells! –ara ja no tant–. Porta sempre el passaport i el permís de residència d'estudiant al damunt. Vigila amb la policia alemanya. Riu-te'n dels grisos!"

Efectivament va ser un xoc molt fort. Ens paraven constantment als que érem de cabells foscos, pensant que érem àrabs. Allí estudio teologia, especialment la del segle XIX i del segle XX i la seva relació. I us diré la raó per la qual deixo d'estudiar teologia. Els espanyols que treballaven a la Deutsche Bundesbahn, als ferrocarrils alemanys, venien al Col·legi Espanyol –jo estava al Col·legi Espanyol de Munic, en un carrer que porta al camp de concentració de Dachau– amb la finalitat que els escrívissim les cartes. Jo seia allí –estudiant teologia del segle XIX i XX– i em venia un espanyol –la gran majoria eren gallecs– i em dictava la carta per a la seva dona o per a la seva mare. Jo els escrivia la carta i l'enviaven, perquè no sabien escriure. Va ser un xoc tan gran que vaig dir: "la teologia del XIX i del XX, ja l'estudiaré! Me'n torno cap Espanya. M'he de dedicar a una altra cosa."

Vaig estudiar filosofia i decideixo fer oposicions. Estudio filosofia ja amb el temari per fer oposicions a càtedra d'institut. Quan ho tenia tot a punt, ja m'havia matriculat per a la càtedra a la plaça de la Seu d'Urgell –no hi havia catedràtic de Filosofia i vaig dir, “aquesta és la meua”, m'anava a presentar, però –tots el coneixeu– el Joan Mingorance, ja catedràtic de Filosofia per allà baix a Barcelona –érem molt amics, ell venia del seminari de Granada–, em diu: “Juan, no te presentes a las oposiciones, que voy a pedir la plaza de la Seu.” Ell ja era catedràtic i feia un trasllat. Penso que si no puc presentar-me a la Seu, no em presento. Ara què faig? El Toni Morell em diu: “Puja cap Andorra, que ara estem fent els arxius”. Pel Toni Morell pujo cap Andorra, conec la Lídia Armengol i entro a treballar a la petita administració d'Andorra. El primer que em donen és el *Manual Digest*, una de les còpies que en tenia el Consell General. Em diuen que el Consell General ha decidit editar-lo, fer-lo públic i donar-lo a tots els caps de casa. Ens repartim les pàgines entre uns quants i llegint el *Manual Digest* vaig descobrir un món nou. A què és degut que Antoni Fiter i Rossell, al segle XVIII, digui el que diu sobre Andorra? Allà va canviar tota la meua vida. Sempre més m'he quedat a Andorra. La filosofia se'n va anar. Després, la feina em va obligar a estudiar dret, però aquest és un altre tema.

2. Antoni Fiter i Rossell

El *Manual Digest*, Fiter i Rossell, un llibre del segle XVIII. El 1748 és quan ell mor. Feia anys que el devia escriure. Un es pot preguntar, què passava? Què passava a Andorra els anys 1730, 35, 40, 45, fins al 48, perquè aquest home ho anés posant tot per escrit? Ell mateix ho diu en la introducció: el Consell General li ha demanat que posi per escrit qui som, qui és el Poble Andorrà, d'on venim, quines llibertats tenim, quina és la nostra història. Antoni Fiter i Rossell, per primera vegada a la història d'Andorra –que sapiguem fins avui–, un andorrà, escriu per primera vegada sobre la història d'Andorra, l'any 1748. Que sapiguem fins avui, abans d'ell, cap andorrà no ha escrit mai res sobre Andorra. L'impacte que hi havia en la societat andorrana en aquell moment... Per això al subtítol he posat *De Fiter i Rossell a nosaltres*. L'Àngels hi ha fet una mica de referència.

A Espanya ja ha tingut lloc el canvi amb la Guerra de Successió, l'arxiduc Carles, els Borbons i Felip V –això ho coneixeu de la història general–, el Decret de Nova Planta de Catalunya. Les institucions catalanes desapareixen. La Intendència General dels Borbons a Barcelona vol tractar Andorra –i a vegades ho aconsegueix– com si fos una prolongació de Catalunya. La guerra s'acaba, havia guanyat Felip V. Però és clar, no és allò que és blanc o negre. Els canonges de la Seu d'Urgell eren austriacistes, però el Copríncep, el Bisbe, era filipista. Durant la guerra ja s'havia escapat per ser filipista. A Andorra molts continuaven sent austriacistes. Segurament el Síndic, que era d'Encamp, molts andorrans, gent de l'Alt Urgell, del Pirineu i del Pallars eren austriacistes. Hi havia dificultats, fonamentalment en les relacions comercials entre Andorra i Catalunya. Hi havia problemes. L'intendent general continuava considerant moltes vegades els andorrans com a catalans o com a espanyols. I, paguem drets?, no paguem drets? Sí, no? Davant d'aquest dubte –la guerra ja s'ha acabat, ja hi ha un govern, hi ha un nou dret a Espanya–, el Consell General encarrega aquesta feina a Fiter i Rossell. En aquells moments ja era Veguer episcopal.

Fiter i Rossell havia nascut a Ordino. Fill gran d'una família de set o vuit germans. Jo no ho he

pogut demostrar, però estic convençut que de jove va estudiar al Col·legi de Sant Andreu, que era el col·legi que els Jesuïtes tenien a la Seu d'Urgell, un col·legi que estava situat molt a prop de l'actual Hospital de la Seu. Al passeig central. Va estudiar allí. Després va anar a estudiar dret a Osca. Es va llicenciar en Dret, tant en dret civil com en dret canònic, i va tornar cap aquí. El fet que estudiés dret canònic s'ha interpretat històricament com que era capellà. No. Fiter i Rossell no es va casar, però no era capellà. Això ho sabem. Ho vam descobrir amb el testament de casa seva, quan sa mare diu "no ha volgut casar-se i no volent-se casar, no el podem fer hereu". Si hagués sigut capellà, com podeu comprendre, sa mare no fa un testament i diu que no s'ha volgut casar. És obvi això. Per tant era solter.

Aleshores el Consell General li demana que posi per escrit qui som perquè hi havia idees confuses. Cito la frase textual: "Lo fi i designe particular que he tingut en la formació d'esta obra ha estat donar alguna notícia per formar la més clara idea de nostres Valls i ab ella dissipar i destruir les errònees, confuses i pertorbades que d'elles tenien formades molts de mos patricios." Ell mateix ho diu en la introducció del llibre. Hi posa aquests tres adjectius. Es posa a escriure. Aquesta és una situació existencial d'ell i de la seva generació. A mi això m'ha fet pensar sempre molt. Jo entro al *Manual Digest* en un moment que a Andorra ja es començava a parlar de la reforma de les institucions. Això, per a mi, té una importància molt gran. Jo, llegint-lo, llegia la meua vida del dia a dia a Andorra (des del 1976).

Fiter i Rossell es planteja per primera vegada, des del seu present, fer parlar el passat. Moltes vegades, quan parla del passat, els historiadors d'avui en dia diuen que de fet no és correcte, que d'on ho ha tret, que és fals. D'acord, però quina era la seva preocupació existencial, d'ell i de la seva generació? Saber d'on venia Andorra. Qui era Andorra? Saber d'on venim. Quan estàvem fent la reforma de les institucions des de final dels anys setanta, a Andorra la pregunta sempre era la mateixa: nosaltres qui som? Diuen que Andorra no és un estat. Diuen que nosaltres som una *suzeraineté*. Diuen que nosaltres som un reducte feudal. Des del punt de vista existencial, hi ha un gran paral·lelisme en aquest *nosaltres* que dic jo, *De Fiter i Rossell a nosaltres*.

Hi ha un gran paral·lelisme des d'un punt de vista de la vida de cada dia. Fiter i Rossell escriu el llibre, el dona al Consell General, fa aquelles advertències que són molt sàvies en aquell moment. Que se'n faci una sola còpia, diu al Consell. Us en lliuro una sola còpia, però el llibre no el porteu a la impremta. La gent de fora no n'ha de fer res de qui som nosaltres. És un tema que als estrangers no els pertoca. Els estrangers qui eren? Els estrangers eren els borbons que hi havia a Barcelona i a Madrid. Feu-ne una sola còpia. Por, també. Que no s'assabentin per on anem nosaltres. Fer l'andorrà. Escriu el llibre i dona aquest consell.

Al cap d'uns anys a Andorra s'escriurà el *Polític*. Un gran interrogant és: per què, pocs anys després, el capellà Antoni Puig escriurà el *Polític*? El *Manual Digest* passa a ser un llibre que el Consell General té damunt de la taula. Jo, quan arribo a Andorra, l'any 1976, treballant com treballava als arxius, diverses vegades havia assistit al Consell General. Hi havia vist consellers –en diré algun– aixecar-se per citar alguna màxima. Al Serafí Reig, pare de la Maria Reig i avi de l'actual Síndic, jo l'he vist aixecar-se al Consell i citar una màxima: "Com diu la màxima vint-i-quatre...". Un altre conseller matisa: "No, la vint-i-quatre, aquesta és la tretze". El Serafí respon: "Tant se val, sigui la que vulgui, però la idea, oi que m'enteneu?" El llibre, l'original, al damunt de la taula de Sindicatura. Si s'hagués volgut, es podia agafar el llibre i anar a consultar-lo.

Després hi he pensat vegades. Fraga Iribarne feia el mateix a Espanya. Fraga citava a l'engròs els articles dels codis. En resum, el *Manual Digest* era un llibre viu. Això és el que vull dir. És un llibre viu a Andorra. És un llibre viu al segle xx. Molta gent em diu que l'han vist. A sota del Consell General hi ha Justícia, el Tribunal de Corts, aquí també el tenien. Aquí més aviat tenien el *Polítar*. Si hi havia algun dubte, els jutges en consultaven les pàgines.

Aquest llibre és un llibre viu. Ha estat sempre un llibre viu. Alguna vegada he dit que Fiter i Rossell era un *influencer*. Avui en dia, la gent jove m'entén de seguida. Una vegada un em va dir, "qui és Fiter i Rossell?" Un *influencer*, un *influencer* del XVIII. Tu coneixes els influenciadors d'ara? Doncs si estudies una mica i vas enrere, trobaràs que al XVIII d'influenciadors n'hi va haver molts, però a Andorra només n'hi va haver un, que va ser aquest. Fora n'hi havia d'altres, segurament de més pes, però a Andorra va ser aquest, l'influenciador. De tant en tant feia tuits. En va fer cinquanta-cinc. Al final del llibre, va escriure cinquanta-cinc màximes. Eren cinquanta-cinc tuits a la societat andorrana, perquè sapigués què havia de fer. El *Manual Digest* marca aquest país definitivament. L'ha marcat històricament fins a la Constitució. Fiter i Rossell –ho he dit algunes vegades– estava assegut a la tripartida, no es veia, però seia allí.

3. Napoleó

Final del segle XVIII, Revolució Francesa. Els andorrans que pugen a pagar la quèstia el 1793, i el prefecte de l'Arieja que els diu: "que no ho sabeu que hi ha hagut una revolució aquí? Això s'ha acabat, els drets feudals s'han acabat. Aquí no volem quèsties ni volem res." Els andorrans, no sé quantes lliures duien, van tornar cap Andorra. Els andorrans van pensar que això no els agradava. Sí que ho devien saber que hi havia hagut una revolució a França i que s'havia tallat la relació. L'estat francès, el Senyor francès, que ja no era el Comte de Foix sinó el seu successor, ja no volia saber res d'Andorra. Com que els andorrans trafiquen i trafiquen, com han fet sempre tota la vida, Napoleó l'any 1806 finalment fa un decret. Tant van anar els andorrans empenyant que finalment Napoleó va fer un decret. Aquí obriríem una altra línia de pensament per la seva importància.

El *Manual Digest* era també un llibre dedicat al cerimonial. Cerimonial vol dir què és el que han de fer els Coprínceps quan venen a Andorra, com s'han de comportar. Se'ls ha de fer un arc. Jo no l'he vist, als anys setanta no en feien, però molts andorrans han vist fer un arc davant de Ca la Claret quan pujaven. Els Bisbes, quan pujaven per primera vegada, juraven davant el ple del Consell General les llibertats, drets, prerrogatives i preeminències que els seus predecessors havien donat. Totes aquestes paraules són els drets que històricament els andorrans havien adquirit i tenien adquirits i escrits. Vull anar al Decret de Napoleó.

Napoleó fa el decret el 1806. Va ser a l'inici del XIX, però no és Napoleó que ve aquí a signar i a jurar els drets i prerrogatives. Al contrari, són els andorrans que juren davant de Napoleó. Això en la història d'Andorra ha tingut importància. A partir del Decret de Napoleó, hi havia discussions amb el Veguer Francès: "És que jo sóc diplomàtic del Quai d'Orsay, funcionari de l'Estat Francès", i els andorrans li deien: "No, no, vostè és un Veguer i, com a Veguer, és una autoritat andorrana." Aquesta afirmació la vaig sentir durant tota la vida que vaig treballar a l'administració. Era clar, però aquest pensament del Veguer seguia el pensament de Napoleó. És Napoleó qui decreta que els andorrans han de jurar davant d'ell. No és el que el *Manual*

Digest afirmava: que els senyors havien de jurar els drets que ja estaven concedits aquí i que si venia un nou senyor no podia treure els drets que l'anterior havia donat. Aquest decret de Napoleó explicarà, en part, la tradició de l'administració Francesa, fins a la Constitució, fins uns anys abans de la Constitució.

4. Espanya

A) Fernando de los Ríos

Segle XIX, les Corts de Cadis, el pensament liberal espanyol. Aquest missatge: *No hay ningún español que sepa dónde está Andorra*.

La República Espanyola i el famós llibre que us aconsello que llegiu: *Vida e Instituciones del Pueblo de Andorra: una supervivencia Señorial*, el llibre de Fernando de los Ríos Urruti (1879-1949). Fernando de los Ríos Urruti va ser militant del Partit Socialista Espanyol i ministre durant la República Espanyola. Va escriure uns articles al diari *El Sol*. Va pujar a Andorra. Tenia família a Barcelona. Jo l'he seguit en la línia andorrana. Pujà a Andorra i es va entrevistar amb els hereus de Fiter i Rossell. Li van ensenyar el *Manual Digest* a Ordino. Fa anys vaig llegir Fernando de los Ríos. Bé, va ser respectuós, no era un eixelebrat, per tant no va voler deixar malament ni al Fiter ni als seus hereus, que el van acollir a casa seva. Fruit d'aquests articles, va escriure aquell llibre famós. Té una influència extraordinària en tot el pensament espanyol fins a la nostra Constitució. És així.

Els drets que el Bisbe d'Urgell té sobre Andorra, aquests drets són, o del Comte d'Urgell, que els ha passat al regne d'Aragó i que s'han fos en el regne d'Espanya, o són reminiscències que s'han d'abandonar. El Bisbe d'Urgell, segons Fernando de los Ríos, el que ha de fer és passar els seus drets a l'estat espanyol, de la mateixa manera que per l'altre costat és l'estat francès qui té la sobirania d'aquest país. Aquest pensament és contrari a Fiter i Rossell. Fiter i Rossell deia una altra cosa, però els veïns, els dos grans estats veïns, es van moure sempre en aquesta dinàmica.

La República vol fer desaparèixer el Bisbe i envia delegats. La República Espanyola a Andorra enviava delegats. Saltaven la Mitra per damunt, venien i tenien relació directa amb els andorrans. Any 1933, el moment institucional andorrà més crític que jo he vist en la història moderna és quan el Consell General fa una carta a Manuel Azaña, President de la República a Espanya, per dir-li: "escolti, nosaltres ens adreçarem a vostè i al bisbe, que el *bombin*". Això és fort. El Decret de Napoleó..., si Napoleó fa el que fa, i el Síndic del país, amb el Consell General, van a veure el President de la República Espanyola i li diuen que Andorra es posa sota la seva sobirania. Cert, és una carta, però aquest mateix Consell General i el Síndic general fan una carta al Nunci, també en aquella època, en què li diuen el mateix: "ja no el volem, al Bisbe". Això és fort, fort, contrari també al *Manual Digest*. Però era una altra carta.

B) Francisco Franco

Ve la Guerra Civil –ja sabeu què passa–, la guerra d'Espanya. Arriba Franco. Faig ara un altre parèntesi: les relacions dels bisbes. Parlo del Bisbe, que ara sí que se l'ha posat a la primera línia, Simeó de Guinda. Simeó de Guinda i Apeztegui és un Bisbe que arriba a la Seu d'Urgell quan Felip V i els borbons ja estan assentats a Madrid. Borbó i filipista fins als ossos, però arriba

de Bisbe a la Seu. El primer que diu als andorrans i als capellans és que vigilin perquè a Madrid hi ha un rei, que és Felip V, que vol que la intendència i els seus funcionaris de Barcelona facin normes i lleis sobre Andorra. I això no pot ser. “Aquí el Copríncep sóc jo, com a Bisbe d’Urgell, juntament amb el Rei de França. No hi ha ningú més”. Fa una carta als capellans dient “Nos...” –allò que al Toni Morell li feia tanta gràcia, que els Bisbes es diguessin “nos”, el “nos” és el Bisbe–; el Bisbe d’Urgell els diu que no han de reconèixer cap més senyor que els dos que hi ha hagut de sempre, el Bisbe d’Urgell i el Rei de França.

Quan Franco arriba al poder, els falangistes de la Seu volien pujar a Andorra a conquerir-la. El Bisbe Iglesias havia conegut Franco quan el Bisbe Iglesias era coronel de l’exèrcit espanyol a l’Àfrica. Ferit Franco, el va agafar en braços i el va dur a l’hospital. Els que coneixeu la història catalana potser coneixeu el pensament de Joaquim Maurín. El polític Maurín era parent del Bisbe Iglesias. El Bisbe Iglesias salvà la vida a Maurín per la relació personal que tenia amb Franco. Aquí vull anar: a les relacions personals. En la vida m’he adonat que són fonamentals. Simeó de Guinda va ser Bisbe d’Urgell perquè quan Felip V s’escapava de Barcelona en una de les vegades que va perdre –la batalla final la va guanyar, però n’havia perdut alguna a Barcelona i s’escapava cames ajudeu-me– va entrar per Perpinyà, féu el tomb, entrà a Espanya per Roncesvalles i l’acollí l’abat Simeó de Guinda i Apeztegui, que era canonge de la col·legiata de Roncesvalles. Es veu que el va tractar molt bé, pel que jo he llegit. A Felip V el nom d’aquell abat li va quedar gravat al cap. En premi a la gran acollida que li fa, el promociona a abat de la col·legiata de Lleó i després el fa Bisbe d’Urgell. El fa Bisbe d’Urgell i, des de Balaguer, quan encara no havia posat els peus a la Seu d’Urgell, Simeó de Guinda ja escriu la carta als capellans i als andorrans. “Res de Felip V, aquí mano jo!” ¿Ho hauria pogut dir això, Simeó de Guinda, si no hagués estat filipista? Jo crec que no.

El Bisbe Iglesias als anys quaranta es dirigeix a Franco i a la seva administració –hi podia parlar directament, era aquest l’avantatge– i li manifesta que “els andorrans diuen que el Copríncep d’Andorra sóc jo i el de França, el de tota la vida. Això ve de molt lluny. El *Manual Digest* ja parla de qui són els Senyors”. Franco se’l creu i l’accepta. Aquí és on vull anar. El Bisbe Iglesias era franquista. Però ell aconsegueix que l’administració espanyola accepti que els andorrans tenen un sistema propi de funcionar, tenen un règim propi i tenen una història pròpia. S’han d’acabar aquells delegats que la República havia enviat (el Massó, el Tarongí) i la carta del Síndic de l’any 1933 en què deia “ens posem sota l’autoritat del president de la República” –també sabien llegir els franquistes i sabien el que el Síndic havia dit al president de la República uns anys abans–. Sí que volem un delegat, va dir Franco al Bisbe Iglesias, però serà el governador civil de Lleida. El governador civil de Lleida ha exercit de Delegado Especial Para Los Valles de Andorra fins a l’any 1993. Li van donar aquest títol. El Bisbe Iglesias, encantat de la vida, per tal que no vingués aquí i no tingués relació directa amb els andorrans. A l’hora de la veritat, però, el governador civil de Lleida amb els andorrans hi tenia contacte directe, no ens n’hem d’amagar. Si s’havia de pujar tabac, els andorrans baixaven a Lleida, anaven a veure el governador civil i després venien al Palau Episcopal. Cap problema. Francesc Badia, que era el Veguer que jo vaig conèixer, confirmava que no tindrien cap problema, perquè, els deia, “sé que ja l’heu anat a veure. Efectivament, com ho sabeu? Perquè m’ho ha dit el governador civil”. Aquest joc que Andorra ha fet magistralment tota la vida, va salvar la sobirania d’Andorra. Aquí és on vull anar.

La va salvar. La neutralitat, ni l'un ni l'altre, ni Espanya ni França, que deia Fiter i Rossell, la salva.

5. Espanya i França

França té molt poca actuació directa durant el segle XIX. Quan dic França, vull dir el Copríncep Francès, a partir del Decret de Napoleó. En té alguna, però molt poca. Fins que es crea la Delegació Permanent. La Delegació Permanent és una realitat molt nova. Així m'ho deia Toni Morell. Els Delegats Permanents és una cosa molt nova. Són nous, però, com a permanents són del 1882, encara que, de delegats, els Coprínceps n'han tingut sempre. Quan era necessari, enviaven una persona. Aquell era el delegat. El que passa és que no era permanent. L'endemà n'hi havia un altre.

Creen la Delegació Permanent a final del XIX, que és quan França dona l'acord. Posteriorment, en aquella famosa reunió –de la qual es podria fer una tesi doctoral– es troben Espanya i França i sostenen que les Valls d'Andorra els creen molts problemes, principalment pel tabac. (Tinc una interpretació de quan Fiter i Rossell diu que els camins de dins d'Andorra els heu de mantenir nets, polits, que la gent pugui passar, que pugui transitar sense cap problema. Ara bé, que els fills preguntin als seus pares per què els camins de les muntanyes han de continuar sent escabrosos, que no s'hi pugui passar. Una interpretació és perquè no hi puguin entrar els soldats, els exèrcits de fora, segurament és veritat sobretot amb la pesta de Marsella. Una altra interpretació és que per allí passava el tabac. Els camins han de ser pedregosos, però és clar, no ho diu. Diu que els fills preguntin als seus pares per què els camins de muntanya no han d'estar *limpios*. Per què no han d'estar *limpios*? Després de molts anys he arribat a aquesta conclusió. No ho diu, però ja s'entén.)

L'any 1881, els dos estats es posen d'acord i proposen de repartir-se Andorra. Andorra ha de desaparèixer com a país. Es reuneixen. Això està documentat. Quin és el pacte? Llúvia, a França, ja és allà dins. Andorra a Espanya, tota, des d'Envalira, el vessant nord a França i la Vall d'Aran a França. Hi van estar uns dies, amb aquest tema. Als andorrans, òbviament, no els van preguntar res. Què va passar? Doncs que l'exèrcit espanyol finalment s'hi oposà. Espanya no pot prescindir de la Vall d'Aran. La Vall d'Aran és on neix el riu Garona i és l'entrada que tenim a França. La Vall d'Aran no es toca. La Vall d'Aran ha de ser espanyola. Podem permutar-la amb altres coses. No la van, però, permutar amb res més. No es van entendre tampoc a dividir el país en dos parts, d'aquí cap amunt a França, d'aquí cap avall a Espanya. Finalment no es va fer. El que vull dir és que en aquells moments Andorra hauria pogut desaparèixer. Segle XIX, hauria pogut desaparèixer. Quan veus els documents, allò hi va anar d'un pèl, però va continuar.

6. La reforma de les institucions

Passem ja als nostres dies. Un altre parèntesi.

França té la pretensió –que l'ha tinguda sempre, però comença per aquí– i diu: “les relacions internacionals les tenim nosaltres i l'ordre públic, també. De tal manera que quan a Andorra hi ha problemes hi enviem l'exèrcit, hi enviem el coronel Baulard i ell ja posarà ordre”. El Bisbe sempre deia: “no, no, vós com a Copríncep Francès, no en teniu de força pública ni de servei diplomàtic”. Fèieu servir les de França, però no en teníeu. Què fa el Bisbe Iglesias?

Demana ajut a Espanya. És la primera vegada que passa, però passa. El Bisbe Iglesias diu a Franco: “escolta, cada vegada que hi ha una reunió internacional, s’aixeca el diplomàtic i ambaixador francès i afirma que és ell qui representa els interessos d’Andorra i jo no tinc ningú”... Conclusió: Espanya posa el seu propi servei exterior a les ordres del Bisbe. Franco ho aconsegueix. Passava que en algunes reunions internacionals s’aixecava l’ambaixador francès i parlava o signava un tractat en nom de França i en nom d’Andorra. Aleshores també s’açava l’espanyol i mostrava els poders del Bisbe Iglesias i afirmava que ell també representava Andorra. Per tant, aquesta ruptura de l’equilibri que França fa, amb el Bisbe Iglesias s’equilibra una altra vegada.

Ja es veu el canvi social a Andorra de població. L’eterna lluita entre la parròquia d’Andorra i la que és ara la parròquia d’Escaldes. Hi havia sis parròquies. Alguna gent jove de vegades també em sorprèn. Hi ha andorrans que han passat per l’escola i no sabien que a Andorra hi havia hagut sis parròquies. Un que tenia 18 anys estava convençut que sempre n’hi havia hagut set. No, home, no, que abans Andorra la Vella i Escaldes eren una sola. Hi va haver diferents problemes. Molts deien, “doncs, que Andorra la Vella tingui vuit consellers”. Les altres parròquies s’hi oposaren. Quatre consellers cada una. “Doncs dividim-la”. No és fàcil de fer. A més d’un tema econòmic i un gran consens dintre de la societat andorrana.

A Espanya també estan fent la Constitució el 1978, Franco ja és mort. Comença a bullir l’olla també. Es fa una reflexió de dir, bé hauríem d’anar –atès el pes demogràfic, el pes econòmic, el pes de sensibilitat democràtica que el poble andorrà ja té– a una reforma de les institucions. Què la provoca, substancialment? Dues coses. La provoca un decret dels Veguers de l’any 1975. Un decret dels Veguers, després de parlar durant molt de temps amb el Consell pel tema de les competències. Andorra ha sigut una guerra eterna per les competències. Us en poso un exemple i de seguida ho entendreu.

Nosaltres ja hi estem acostumats, de poders –ara amb la Constitució Andorrana ja no hi ha dubtes des del 1993 i els que heu estudiat història o dret polític no en teniu cap–. De poders, n’hi ha tres: legislatiu, executiu i judicial. Montesquieu ja ho va dir. Uns fan la llei, uns altres l’executen i uns altres fan justícia. I aquests tres han de ser institucions diferents. El sistema d’Andorra no venia d’aquí. Els Comuns tenien els tres poders. El Consell General tenia els tres poders i els Coprínceps tenien els tres poders, cadascun en competències diferents, però. Això que a molta gent li fa ballar el cap, és així. Penseu una mica i veureu com abans de la Constitució, el Consell General feia sentències; per exemple, la Visura. Anaven els consellers generals amb capa i tricorní fins a la recta de Santa Coloma –alguna vegada m’hi havia trobat– perquè hi havia dos veïns que no es posaven d’acord on acabava un prat o si havien mogut els llindars. Els consellers generals feien de jutges. Obviament, no decidien si algú havia matat un altre; això ho feia una altra justícia. Amb això vull dir que els tres grans peus que Andorra ha tingut històricament, Comuns, Consell General i Coprínceps, cada un tenia els tres poders dins de les seves competències. Això, com podeu comprendre, és difícil de moure. Has d’estar molt a dins perquè aquí no passi alguna cosa.

Els Veguers, després de molt parlar amb el Consell General, fan un decret. “Nosaltres els Veguers som els responsables de decidir qui pot entrar a Andorra –dels estrangers– i qui no hi pot entrar”. El Consell General no ho accepta. Escriu als Coprínceps i demana que es retiri el

decret que han fet els Veguers. Això era l'any 1975. El Bisbe Joan Martí ja havia arribat a la Seu i és clar, els Coprínceps no podien desautoritzar els seus propis Veguers, els haurien d'haver destituït tots dos i posar-ne altres. Acorden parlar amb el Consell General sobre qui té aquesta competència. Se'n parla i arriben a un acord (molt andorrà també). El Consell General decidirà el nombre d'estrangers, la quantitat. Els Coprínceps hi estan d'acord. "Quants en volem? Tres-cents cada any, fet. Quatre-cents, fet". Els Veguers afirmen: "la quantitat la decidiu vosaltres, però la qualitat la decidirem nosaltres". Els Veguers demanaven penals a tots els que venien. Quina és la quota? Tres-cents. Doncs tres-cents penals.

Segona lluita que hi va haver: els Delegats Permanents. Els Coprínceps caminaven amb dues cames. Una cama era el Veguer i l'altra cama era el Delegat Permanent. El Veguer el tenien aquí i el Delegat Permanent el tenien a la Seu, històricament havia sigut el Vicari General, però no necessàriament havia de ser vicari general. A França, el Delegat Permanent residia a Perpinyà, era el Prefecte dels Pirineus Orientals, i el Veguer residia aquí. El Veguer, darrerament, solia ser un diplomàtic. Si el Consell General feia una llei i algun ciutadà s'hi oposava, feia un recurs en queixa. Un recurs en queixa volia dir fer un recurs als Delegats Permanents, a tots dos, i si aquests hi estaven d'acord, donaven la raó al ciutadà i paraven la llei al Consell. Com si fessin de Tribunal Constitucional. Això per un costat. Un altre exemple: "el Comú no em deixa pujar la casa quatre pisos i jo tinc dret a pujar-ne quatre i el Comú me l'ha parat", doncs recurs en queixa als Delegats. Aquí feien justícia administrativa. Els Delegats donaven la raó al ciutadà o no i, com podeu comprendre, algú sempre enfadat. D'on ve això?

Aquí vull anar. Vull tornar al *Manual Digest*. El *Manual Digest*, us ho llegeixo, hi ha un moment que diu: "dubtes o qüestions. Si los Prínceps poden o no ab contrari privilegi revocar un estatut, ordinació o arrest fet per lo Consell General, tant per via d'apel·lació com per via de queixa, de que lo estatut, ordinació o arrest és injust com per via de providència?" Contesta: "diria que no, per ser cert que amb els Prínceps los queda llibre semblant revocació per ses regalies". Això, si ho arribeu a llegir diverses vegades, veureu que és contradictori. Diu "diria que no". No poden els Coprínceps acceptar un recurs en queixa. Però la raó que dona afirma: "per ser cert que amb els prínceps los queda llibre semblant revocació". Si els queda llibre, és que podien. Ho declara el *Manual Digest*. Ara no hi entraré aquí.

El *Polítar*, uns anys després, la mateixa qüestió: "si los Prínceps poden o no amb contrari privilegi revocar un estatut, ordinació o arrest fet per lo Consell General, tant per via d'apel·lació com per via de queixa de que lo estatut, ordinació o arrest és injust, com per via de providència?" Contesta: "diria que sí, per ser cert que els Prínceps los queda llibre semblant revocació per ses regalies". És més coherent el *Polítar*, en aquest sentit.

Si un va al text del *Manual Digest* i se'n va —la gran feina que va fer l'Albert Villaró— al primer *Manual Digest* (MD0), que es va transcriure al Consell General en temps de la Sindicatura de Francesc Cerqueda, quan llegiu aquest "diria que no", veureu que damunt del "no" està ratllat. Si l'amplieu o demaneu a un expert que us digui què hi posava a sota, doncs a sota hi posava "diria que sí". Aquest problema del recurs en queixa serà també una de les raons que portarà a la reforma de les institucions.

Un pot entendre perfectament les dificultats i complicacions d'aquest sistema, com ja a final del segle xx un ciutadà feia un recurs en queixa contra una llei del Consell i la llei del Consell

quedava parada, però el sistema era aquest. I aquí és quan el Consell General demana una reforma de les institucions. Perfecte. Anem a la reforma de les institucions.

El Bisbe Joan Martí, que havia arribat a la Seu l'any 1971, va decidir trobar-se amb el Copríncep Francès a Cahors. Ara fa cinquanta anys, per tant, devia ser el 1973.

El Bisbe Martí, que era un home d'Església, ja havia tingut una primera ensopegada, per dir-ho així, acabat d'arribar com a Bisbe a la Seu. Va anar a veure el rei Joan Carles I. Visita de cortesia. "Sóc el nou Bisbe d'Urgell i com a Bisbe d'Urgell, sóc Copríncep". El rei d'Espanya Joan Carles I, li engalta: "Estos derechos que usted tiene, son míos". Amb el Bisbe Martí, n'havia parlat moltes vegades d'aquest moment. És per quedar-te clavat a la cadira. Vas a veure el rei en visita de cortesia i que et digui això... El rei era la primera vegada que ho deia, però ja s'havia escrit sobre aquesta qüestió. Els drets del comte d'Urgell havien passat a la Corona d'Aragó i, drets imprescriptibles, havien passat a l'estat espanyol i ara, el cap de l'Estat espanyol era el rei. Per tant, una primera topada, una *reial* topada, tot just arribat el Bisbe Martí a la Seu. En aquest context és quan el Bisbe Martí provocarà la reunió de Cahors l'any 1973.

El Delegat Permanent de Perpinyà es deia Gilbert Carrère. Va morir fa poc, l'any 2015 o 2016, i té escrites unes memòries, curtes però bones. El Bisbe Martí va fer servir el delegat Carrère: "Digui-li al president francès –Georges Pompidou– que nosaltres dos som els responsables d'aquest país, jo he arribat fa poc, però som els responsables d'aquest país i al ser responsables d'aquest país, ens hauriem de veure".

No consta que els Coprínceps s'haguessin vist mai cara a cara. Va venir amb anterioritat el copríncep De Gaulle, en temps del Bisbe Iglesias, molt bon pagès del Pallars, en plena guerra de les ràdios; si Ràdio Andorra es podia obrir o no es podia obrir; en nom de qui estaven les ones de Ràdio Andorra; una polèmica i un plet molt llarg. Si un estudia la història de la ràdio a Andorra és com si estudiés la història d'Andorra del segle xx, perquè allí hi són presents tots els problemes. Per tant, quan De Gaulle ve a Andorra, el Bisbe Iglesias fa arribar al seu Veguer: "Em sap molt greu, ja m'hauria agradat trobar-nos, però aquest dia he d'anar de visita pastoral i no hi podré ser". No va pujar i no es van trobar.

El Bisbe Martí òbviament ho sabia i el seu missatge era: "hem de fer el possible per trobar-nos amb l'altre Copríncep. Som en última instància els màxims responsables". El delegat Carrère fa l'operació. Des de París contesten donant l'acord. "Pot pujar a París, com vostè vulgui". El Bisbe Martí diu que no, que a París no hi ha d'anar, que cal trobar una solució intermèdia. El Bisbe Martí la suggereix. Quan el Copríncep Francès baixi a mitja França, es trobaran a la casa d'un Bisbe, en un palau episcopal. Que es posin en contacte amb algun bisbe francès, que els vulgui atendre i acollir a casa seva, i es reuniran allí. Fet i dit. Es van trobar a la Casa del Bisbat de Cahors.

Es troben per primera vegada a Cahors –estic parlant del 1973, que té la seva importància– els dos Coprínceps, amb les dues cames (el Veguer i el Delegat Permanent). Allí –Pompidou estava malalt, va morir al cap de poc temps; havia estudiat clàssiques, com el Bisbe Martí, i alguna de les frases que es van dir entre tots dos, se les van dir en llatí. El Nemesi Marqués, que també hi era, ho va entendre–decideixen anar a una reforma de les institucions. Demanaran als andorrans les propostes del que volen fer, com ho volen i que la sobirania –*Manual Digest* una altra vegada–, les Valls Neutres siguin una altra vegada protagonistes del caminar d'Andorra cap al futur.

Com que hi havia hagut dificultats en alguna relació, en alguna conferència internacional de la presència d'Andorra en conferències de nivell internacional, sí que ja s'ha de fer un pas perquè Andorra pugui ser present en el món internacional. Any 1973, vint anys abans de la Constitució. Decideixen que l'Antoni Morell sigui el representant d'Andorra a una conferència de la Unesco. Any 73. Signat pels dos Coprínceps. Després, no entenien quan els representants francesos, des del 73, deien que no podia ser. Com que no pot ser? Però si ja ho vàreu fer. Al cap d'un temps els dos Coprínceps hi van enviar l'Eduard Rossell. Els Coprínceps van ser savis, van dir "posem-hi el Toni Morell, que és exseminarista, procedeix de l'Església i és d'aquest vessant", i l'Eduard Rossell que era director del Lycée d'Andorra. L'Eduard Rossell, *l'Eduardet*, va ser també per primera vegada a la història, juntament amb el Morell, representant de l'Estat andorrà en una conferència internacional, que penso que també va ser a la Unesco. Llavors que no em vinguin amb certes dificultats i històries.

Total, s'ha fet la reunió de Cahors. Des de Cahors es demana als andorrans que facin una proposta de reforma de les institucions, que facin propostes. Els andorrans creen una comissió al Consell General. En aquesta comissió hi ha Òscar Ribas, Bonaventura Adellach i Enric París, tots tres, Consellers Generals a l'època. Fan un estudi de reforma de les institucions. El Consell General decideix que, si alguna parròquia vol, presenti també una proposta de reforma de les institucions. La Massana va fer una proposta de reforma de les institucions. També s'accepta que, si hi ha quatre-cents o cinc-cents ciutadans que volen fer una proposta de reforma, poden fer-la. Això sí, el Consell General decideix que les propostes de reforma aniran a sufragi popular. Penso que això passa l'any 74 o 75. Cahors ja havia passat.

Se sotmeten a referèndum del Poble andorrà sis propostes de reforma. Sis. Estan publicades. Es pot consultar sobre què demanava cadascuna, què volien. Òbviament els andorrans varen votar. Quina va guanyar, de les sis? Cap. Amb sis a la vegada, com vols que en guanyi alguna? Però quina manera és aquesta de fer consultes? La A o la B, però no sis. Els Coprínceps es queixen. El Consell General fa una carta als Coprínceps, "mireu, ja hem fet un referèndum i hem preguntat, però no hi ha manera de saber qui ha guanyat". Els Coprínceps els tornen la pilota. "Molt bé, feu una cosa més resumida, que no n'hi hagi tantes". Efectivament, el Consell General ho fa més resumit. En presenten dues. Llavors el Consell General, també molt hàbil diu, "pot haver-hi algú que no en vulgui cap de les dues; per tant, s'ha d'obrir també la pregunta al poble, que digui la una, la dos, o cap". Molt bé. Tres propostes a referèndum. Quina va guanyar de les tres a referèndum? Aquella que deia que no en volia cap de les dues. Els Coprínceps demanen d'aclarir-se. És així. La història és així. Jo l'he viscut des de dins, amb una gran amistat amb l'Antoni Morell. En un moment que la transcripció del *Manual Digest*, d'una manera o altra, ja caminava. A finals dels anys setanta ja caminava.

El Morell, secretari de la Sindicatura amb el Manel Mas, secretari del Consell General, i un professor de Barcelona que es deia –ja deu ser mort– Rafael Entrena Cuesta, catedràtic de Dret Administratiu, amb molt poc temps, perquè els Coprínceps els van donar molt poc temps, fan la *Memòria sobre la Reforma Institucional*. És aquest llibre. Aquest *totxo* de vuitanta pàgines és el que el Consell General adreça als Coprínceps com a memòria per reformar les institucions. Té deu o onze capítols. "Andorra és un estat de dret", comença així, capítol primer. Això és de l'any 78. L'any 1977 Toni Morell, Manel Mas i Jaume Bartumeu van escriure aquest llibret,

en el marc del Congrés de Cultura Catalana, *L'Estat Andorrà*. Si us entreteniú algun dia a llegir aquest llibret i comparar-lo amb la *Memòria sobre la Reforma Institucional*, veureu que al darrere d'aquesta última hi ha aquest llibre. Ho sé també, perquè ells m'ho havien dit. Si avui, algú que no els ha conegut els llegeixen, en veurà la identitat. Total, redacten la *Memòria*, el Consell General l'aprova i l'aixequen als Coprínceps. Els Coprínceps se la miren. A partir d'aquell moment, com podeu comprendre, començaran les reunions de geometria variable, tantes com vulgueu. Consell General i Coprínceps, Consell General i un, Consell General i l'altre. Coprínceps pel darrere. Consell General pel davant i al revés. I reunions i més reunions. I és clar, capítol primer: "Andorra és un estat", però el Copríncep Francès deia que no podia ser. Sobretot Giscard d'Estaing. El president de la República Francesa no podia ser cap de dos estats. "És cap de l'estat francès, com voleu que sigui cap de l'estat andorrà? Andorra no pot ser un estat. Jo sóc Copríncep, però no sóc el cap de l'Estat, perquè Andorra no és un estat". I així vam estar fins a l'any 1981. Del 78 al 81.

El 81 els Coprínceps fan un decret de mínims. El famós decret del 15 de gener de 1981, que Marc Forné va batejar per sempre amb el nom de *la Reformeta*. Els Coprínceps –els Delegats Permanents i els Veguers– fan un decret responent a la *Memòria* del Consell General. Té dues parts. Títol primer: es crea el Consell Executiu. Títol segon: es crearan unes comissions diverses, es farà un sistema electoral nou, etc. El Consell Executiu, l'any 1981, no es crea. Hi ha eleccions a final d'any. A final d'any es veu bé i l'1 de gener del 1982, Òscar Ribas és el Cap del Consell Executiu.

Ara, a més a més del Consell General i dels Coprínceps, tenim un actor més a la taula, però no encara en el procés constituent, que serà uns anys més tard.

Òscar Ribas reivindica sempre, amb bon criteri, per què els Coprínceps n'han dit Consell Executiu? Els Coprínceps n'havien d'haver dit Govern. I jo li deia, "no Òscar, com vols que en diguin Govern? No és un Govern, tu no tens un Govern, tu tens el Consell Executiu del Consell General. Però, quina diferència hi ha? Ja t'ho diré. Qui és el ministre d'Afers Exteriors? No en tinc. Andorra en té o no en té, de ministre d'Afers Exteriors? Són els Veguers. Exacte. Qui és el ministre de Justícia? Els Veguers, que són els que nomenaven i feien de jutges, i també caps de la policia. Qui és el ministre de l'Interior? Els Veguers". El tema que els Veguers –tots dos– siguin els caps de la policia i a la vegada siguin els jutges penals a Europa cridava l'atenció. L'executiu de l'Òscar Ribas no els tenia aquests tres ministeris. A l'Òscar li vaig dir diverses vegades. "Òscar, sigues valent, fes una reunió del govern –tenia cinc o sis consellers... i convoca els Veguers. Convoca'ls a la taula, a veure si et venen. Llavors sí que podràs dir que ets el Cap del Govern i tens aquí tots els ministres d'Andorra." Una vegada em va dir, "ho vaig suggerir, però els Veguers no van voler ser-hi". "Per tant, Òscar, no ets el Cap del Govern i no tens un govern. El que tens és aquell poder executiu que el Consell General tenia i ara no té. Ara el tens tu. El poder executiu que tenien els Comuns, el continuen tenint els Comuns. Per això s'ha creat també una comissió que estudiarà les competències entre tots. El poder executiu que tenien els Coprínceps, que era dels Veguers fonamentalment, encara el continuen tenint, perquè no te l'han passat". Quan es veu aquesta realitat és quan Andorra veu la dificultat de continuar per aquest camí del Decret de 1981.

7. Cap a la Constitució

És amb Mitterrand del segon mandat i quan en un canvi electoral, a finals del 89, canvia la majoria política dins del país i efectivament el Consell General canvia de registre. D'aquest embolic n'hem de sortir d'una manera o altra intentant reivindicar la *Memòria sobre la Reforma de les Institucions*, que Andorra és un Estat, la sobirania i la neutralitat, segons Fiter i Rossell. La neutralitat. La sobirania, on és, qui la té? Això ja ho coneixeu tots, es crea una taula tripartida. Això va ser un gran encert. Andorra va tenir paciència, va durar temps també. Es va consensuar molt. Es va parlar molt. A més a més, tothom hi estava d'acord. Tothom podia parlar amb tothom. Les reunions tripartides eren en una taula de tres parts, els dos Coprínceps i el Consell General. El Consell General en aquells moments no va voler que l'Executiu –penso que va ser un error-intervingués mai en el procés constitucional. L'Òscar, que era molt hàbil, per darrere anava a veure el secretari de Mitterrand a París. Pujava, no ho explicava a ningú. Baixava i ho explicava al Bisbe Martí. Per allí passava una informació fonamental. Fonamental. És la veritat. Continua el treball, es fan reunions bilaterals. Bilaterals vull dir Consell General amb un Copríncep, Consell General amb el Govern, amb l'altre Copríncep, amb els Comuns i es va anar recopilant informació.

La Comissió del Consell General que feia la Constitució es va reunir sis vegades amb els Serveis del Copríncep Episcopal. Amb els del Francès se'n va reunir tres. Em vull referir ara a una reunió especial amb el Copríncep Episcopal per part del Cap de Govern, més el ministre d'Educació –penso que era Josep Dallerès en aquell moment–; Jordi Farràs, que era el Síndic; Josep Marsal, que era el Subsíndic, i Carles Santacreu, que era el Secretari. Aquestes quatre o cinc persones varen demanar una visita al Copríncep en persona. Amb França mai no es va fer cap reunió de ningú amb el Copríncep en persona. A Mitterrand, oficialment, no el va anar a veure ningú. El va anar a veure l'Òscar, però no era oficial. Aquesta és una visita oficial, al Palau Episcopal, a les sis de la tarda un dia que feia molta calor, el 27 de maig de 1992. El Bisbe Martí els rep i els diu: “ja veieu el que comenta la premsa espanyola, que el rei d'Espanya ha de ser el ‘Co-Príncep’”. El Bisbe Martí comenta el fet de la redacció d'una constitució –estem a 1992 i la redacció de la Constitució s'acabarà pocs mesos després–. El Bisbe els diu: “si em dieu que aquesta secular història que l'Església d'Urgell ha dut amb Andorra ja ha arribat a la seva fi –sempre l'ha fet aquest paper, l'Església d'Urgell, des de l'edat mitjana fins avui–, però si ara creieu que aquest paper ja s'ha acabat, jo em beuria una *botella* de xampany”. Aquestes set darreres paraules són textuals. Després, a les actes que es van fer d'aquesta reunió, la frase no s'hi va posar. Però jo sí que hi era, hi havia el Marsal, hi havia el Dallerès i hi havia el Farràs, que avui dia estan vius, i també el Santacreu. Sempre he dit: si hi ha algun dubte, que els ho preguntin. “Jo em beuria una *botella* de xampany”.

Es va fer un silenci, com podeu comprendre. Josep Marsal va ser qui va contestar. Va dir: “no, senyor Bisbe, no. Nosaltres volem continuar amb els Coprínceps de sempre. Volem el Bisbe d'Urgell com a Copríncep i no en volem cap altre, i volem el President de França”. Llavors és quan el Bisbe respon: “d'acord, si jo he de continuar, us demano tres coses”. Això sí que és a les actes publicades pel Consell General en dos volums, ho trobareu allí. “Una primera cosa: no em poseu com a Bisbe d'Urgell en contra dels meus criteris o dels criteris morals o ètics de l'Església”. Tothom entenia què volia dir. Estàvem empantanegats, parats, des de feia temps

amb la redacció de l'article del dret a la vida, per tant, ja sabíem tots què volia dir. "No em poseu en dificultats morals i ètiques amb la doctrina de l'Església". "Segona cosa: la redacció sobre els drets humans voldria que, a la Constitució andorrana, hi fossin un a un. No una remissió a tots en un article, com dir "Andorra s'adhereix a la declaració universal de l'ONU". Així no, especificats, un a un. Tercera cosa: com que els Coprínceps sempre s'han sentit garantits de la sobirania d'Andorra, demanaria que quan Andorra parli i tracti amb Espanya i França de certes matèries –això és fort, sempre vaig pensar que això no passaria mai, però va passar–, que cada Copríncep pugui tenir un representant al costat del ministre d'Afers Exteriors", i així ho diu la Constitució. Això és el que va dir. Les autoritats presents no van contestar, perquè no eren membres de la Comissió del Consell General. Així fou i aquestes tres coses s'incorporen posteriorment a la Constitució. S'incorpora la redacció del dret a la vida, tal com sabem. S'incorpora una redacció dels drets humans un a un. I hi ha uns articles de la Constitució que diuen que per parlar de certes matèries (seguretat i defensa, territori, representació diplomàtica, i cooperació judicial i penitenciària), quan Andorra faci un tractat amb Espanya o França, amb tots dos o amb un dels dos, que tingui a veure amb aquestes matèries, el ministre d'Afers Exteriors andorrà, òbviament pot parlar i és ell el que dirigeix i presideix la delegació, però al costat d'ell, cada Copríncep hi tindrà un representant i abans de donar el consentiment, els Coprínceps hauran d'haver donat l'acord al Govern. Parlo amb experiència pròpia. Quan es fa el túnel del Pas de la Casa, del llac de les Abelles i tota aquesta història, el Bisbe Martí em nomena per anar a representar els Coprínceps amb el Pascal Escande, al costat del ministeri d'Afers Exteriors, en la redacció del tractat de la cessió del terreny. S'havia d'anar a dalt al Pas de la Casa per fer aquell pont que hi ha, que ja el coneixeu. Nosaltres dèiem, "França és un estat molt gran i Andorra és molt petita", sempre fèiem aquest argument. "Doneu-nos el territori, que no passa res, i ja farem el pont per damunt". No, no hi va haver res a fer. Això també ho he après de la vida. Al centímetre quadrat. Al Quai d'Orsay, diverses vegades, al centímetre quadrat. Quant perdem els andorrans de terreny? Quan França perd, ho guanyarem en una permuta al peu de la lletra i centímetre per centímetre. No sé quants metres eren. Em feia molta gràcia. Una curiositat. El llac de les Abelles és una mica més amunt i ja ens tens tots a peu cap al llac de les Abelles a comprovar l'aigua que hi havia allí, que és l'aigua que baixa cap al riu Ariège. Si alguna vegada aneu al llac de les Abelles, mireu-vos el llac de les Abelles cap al Pas de la Casa, des de dalt. És una visió d'aquelles impressionants. Mireu el riu, és el riu Ariège, que baixa per les primeres cases del Pas de la Casa. Veus que el riu baixa, baixa recte i dius, si el riu continués baixant recte, hauria hagut de passar per la meitat d'aquesta casa. Veus que el riu fa un petit tomb cap a la dreta, se'n va cap allà i després baixa. És a dir, algun propietari al Pas de la Casa va anar apartant el barranquet, perquè allò era un barranquet, el va anar empenyent i s'hi va fer la casa. Aquell barranc, que és la línia i la frontera entre Andorra i França, fa una corba, salva la casa i torna a tirar avall. Són aquelles coses boniques que eixamplen la frontera.

Total: aquestes tres qüestions van passar a la Constitució, són a la Constitució.

El mes de novembre d'aquell mateix any, el 12 de novembre del 1992, té lloc la darrera qüestió. Els andorrans van baixar a la Seu. El Bisbe Martí els rep, és la darrera qüestió de la història davant seu. Sis idees del discurs. Tinc aquesta fitxa. Són paraules textuais.

Primera frase: “Per part de l'Església seria millor que el bisbe es limités al seu propi ministeri.”

Segona frase: “És difícil barrejar les dues funcions.”

Tercera frase: “Els andorrans volen que els Coprínceps continuïn essent una institució bàsica d'Andorra.” Quarta frase: “De la sobirania me'n vull sentir coresponsable.”

Cinquena frase: “Entro en aquest nou pacte amb aquesta garantia.”

Darrera frase: “Que els andorrans es donin lliurement la Constitució, amb Copríncep o sense, amb Bisbe o sense Bisbe.”

Aquesta és la darrera qüestió que el Bisbe d'Urgell, com a Copríncep, va rebre. Passen els anys i tot vola, però les paraules queden. *Verba volant, scripta manent*. Per què ho dic això? Pel pacte que es fa en aquell moment. Aquest és el *nosaltres* de la Constitució. De Fiter i Rossell a nosaltres. Nosaltres, els *baby boomers*, els que vam fer la Constitució, i potser algú de la generació X. Però els de la generació Y, Z i els A (alfa) i tots aquests que venen darrere... Ja fa trenta anys que tenim Constitució. Cal encara un gran suport col·lectiu a Andorra, una reflexió col·lectiva, un debat intern. No és que hi hagi idees errònies, confuses i pertorbades, com tenia Fiter i Rossell a l'època sobre Andorra. Andorra ara no les té aquestes idees, en té unes altres, però no són pertorbades, ni errònies, ni confuses. No són les que teníem els *baby boomers* que vam fer la Constitució.

8. Reptes d'avui

Andorra ara té dos grans reptes.

Té el repte de la Unió Europea, amb l'acord d'associació. El *Manual Digest* pot encara servir per parlar amb Brussel·les. Crec que sí, perquè és etern. Moltes coses d'aquí són eternes. Ara no en parlo. Ja no tinc temps.

Té un altre repte. La vinguda del cardenal Parolin el dia de Meritxell a calmar les aigües. Si anàveu seguint el que passava a Andorra el mes de juliol i agost, doncs en fi semblava que el Bisbat d'Urgell desapareixia, que el Bisbe Vives era el darrer Copríncep, que Andorra tindria un bisbat propi. Quan la premsa de fora va veure que venia el cardenal Parolin, algú va dir “si viene el cardenal Parolin, es que esto se termina”. Bé, “se termina” o “no se termina”; la seva vinguda ha calmat les aigües. Dos o tres exemples, amb dues o tres idees.

El cardenal Parolin afirma que hi haurà un bisbe coadjutor. No se sabia si hi hauria coadjutor o no hi hauria coadjutor. Si les autoritats andorranes volen que hi hagi un coadjutor al Bisbat d'Urgell, atès que el bisbe ha de demanar la jubilació quan tingui 75 anys; hi haurà un coadjutor. Ho diu la persona que els envia, que els nomena. Per tant, sap el que diu. Segon exemple, el Papa darrerament té tendència a prorrogar els anys dels bisbes més enllà dels 75 anys. Tots sabeu que als 75 un bisbe ha de presentar la renúncia al Papa, que pot acceptar-la o no. N'hi ha que en tenen 76, 77 o 78 i continuen de bisbes. Si tenen bona salut, continuen de bisbes. Les institucions funcionen així, ja ho sabeu. És possible que el Bisbe Vives, que farà 75 anys l'estiu que ve i que presentarà la renúncia al Papa, com ha de fer, s'hi estarà un o dos o tres anys més. Si la salut li va bé. No ho sabem. Però ho diu solemnement, en la roda de premsa, el cardenal Parolin amb el Cap de Govern.

Tercera cosa, el tema de l'avortament. Afirma que el tema de l'avortament ja el coneix. Són frases textuais en aquella roda de premsa. Llegeixo: “esperem trobar una solució satisfactòria

per a tots”, “s’ha iniciat una reflexió entre la Santa Seu i Andorra molt complicada i complexa, però s’ha iniciat”. Quan el Bisbe Martí va lluitar perquè la redacció del dret a la vida digués el que diu, Roma era allí. No li van suggerir que redactés una frase ambigua i amb el temps ja ho veurem. Va dir el que diu. Ara la Santa Seu confirma: “s’ha iniciat una reflexió”, aquest tema “no es pot resoldre d’avui per a demà”. “No hi ha cap canvi a la vista del sistema institucional”. “Volem que les coses continuïn com han estat fins ara”. Aquestes, repeteixo, són frases textuais del cardenal Parolin. “No hi ha una idea de canvi del sistema constitucional del Principat”. Això és molt clar per a aquells que esperen, somien i creuen, des d’opcions plurals i multilaterals, que ara no hi entraré, i de molts llocs. “No hi ha una idea de canvi del sistema constitucional del Principat”. Ho diu el cardenal Parolin, que és l’actual Secretari d’Estat de la Santa Seu. El *nosaltres* del títol de la xerrada. Encara som i estem aquí. Aquest és el missatge.

Acabo.

Moltes gràcies per la paciència!

